

Josep Crivillé i Bargalló
Glòria Ballús Casóлива
Pilar López Arcos
Ramon Vilar i Herms

LA DANSA I EL BALL DEL CIRI DE CASTELLTERÇOL

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

dinsic.cat

LA DANSA I EL BALL DEL CIRI DE CASTELLTERÇOL

Edició a cura de: Josep Crivillé, Glòria Ballús, Pilar López Arcos i Ramon Vilar (Associació de Recerca Etnomusicològica)

Textos de: Josep Crivillé, Pilar López Arcos i Ramon Vilar

Col·lecció Calaix de Solfa núm. 21

Coordinació: Ramon Vilar i Pilar López Arcos

Consell editorial de la col·lecció «Calaix de Solfa»

Josep Albà, Xavier Bayer, Marcel Casellas, Joan Cuscó,
Xavier Orriols i Ramon Vilar

Coedició

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General de Cultura Popular i
Associacionisme Cultural

i DINSIC Publicacions Musicals, SL

Primera edició: setembre de 2020
© Associació de Recerca Etnomusicològica
© d'aquesta edició: Generalitat de Catalunya
i DINSIC Publicacions Musicals, SL

Disseny coberta:
Fotografia de la coberta:
Maquetació: DINSIC GRÀFIC
Imprès a: Service Point
Pau Casals, 161-163
08820 El Prat de Llobregat (Barcelona)

Dipòsit Legal: B 17344-2020
ISBN(Generalitat de Catalunya): 978-84-18199-37-0
ISMN (Generalitat de Catalunya): 9018823-6-2
ISBN (DINSIC): 978-84-16623-57-0
ISMN (DINSIC): 979-0-69238-909-5

Distribueix: DINSIC Distribucions Musicals, SL
Magatzem: Sepúlveda, 84 - 08015 Barcelona
Seu social: Gran Via de les Corts Catalanes, 529
08011 Barcelona
dinsic@dinsic.com
www.dinsic.com

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, i també la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec, resten rigorosament prohibides sense l'autorització expressa dels coeditoris o entitat delegada, i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

CRÈDITS DEL REPORTATGE VIDEOGRÀFIC

Enregistrament vídeos entrevistes (2003-2006): Glòria Ballús

Enregistrament vídeos balls festa major 2003: Manel Serra i Josep Plans

Fotos balls festa major 2003: Sebastià Plans

Enregistrament vídeos balls festa major 2015: Jordi Magrià

Fotos balls festa major 2015: Albert Picola i Josep M. Picola

Edició vídeos: Jordi Magrià

Tècnic de so: Josep M. Adell

Locució vídeo introducció: Laura Vives

Coordinació: Ramon Vilar i Vicenç Vives

Producció: VANGUARD MEDIA, S.L.

FONS FOTOGRÀFICS del reportatge fotogràfic:

Obra del Cançoner Popular de Catalunya

Arxiu Històric de Sabadell

Fotos del Fons Gallés – Arxiu Joan Capdevila

Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals

MÚSIQUES del reportatge fotogràfic:

La Dansa de Castellterçol, Francesc Brunet. Interpretada al piano per Glòria Ballús.

La Dansa de Castellterçol, Josep Font Sabaté. Interpretada al piano per Glòria Ballús.

Música de les caretes de les entrevistes: *Ball del Ciri*, Joaquim Serra, cobla.

Música dels crèdits de les entrevistes: *La Dansa de Castellterçol*, CD “Un tal Jazz” de Pascal Comelade.

Música que acompanya els crèdits generals del reportatge fotogràfic: *La Dansa de Castellterçol*. Versió coral a 4 veus, Manuel Oltra-Joaquim Serra. Interpreta: Coral Castellterçol, director Domènec Miró.

DOCUMENT D'ÀUDIO: 8 versions per a piano de la *Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol* interpretades per Glòria Ballús Casóлива

AGRAÏMENTS

Ajuntament de Castellterçol

Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya

Filmoteca de Catalunya

Joan Capdevila (Cronista oficial de Castellterçol)

Sastreria Vilar (Avinyó, El Bages)

Trobareu aquests materials audiovisuals a l'adreça

<https://cultura.gencat.cat/cpt/castelltercol>

A la vila de Castellterçol,
que ha sabut mantenir amb cura,
estima i excel·lència
la seva DANSA i el seu BALL DEL CIRI

SUMARI

Introducció	11
1. CASTELLTERÇOL I EL SEU CONTEXT (per Ramon Vilar i Herms).....	13
1.1. Una geografia de frontera. Divisòria d'aigües.....	13
1.2. Comarques en contacte.....	14
1.3. Organització política i religiosa.....	15
1.4. El seny, els bons artesans i els professionals	16
1.5. Un marc: la festa major.....	17
1.5.1. El cicle festiu de Castellterçol.....	17
1.5.2. La festa major, quan i com es fa?	19
1.5.3. Qui organitza la festa major?.....	22
1.5.4. Una festa major llúida i solidària.....	24
1.5.5. Referències i adjectius sobre la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol.....	24
2. CRONOLOGIA DE LES DUES DANSES: DE BALLS POPULARS A BALLS AMB RECONeixEMENT CULTURAL (per Ramon Vilar i Herms).....	26
2.1. Primera etapa: fins Agnès Armengol de Badia (1897)	27
2.2. Segona etapa: d'Agnès Armengol fins la Guerra Civil (1936).....	28
2.3. Tercera Etapa: de 1939 a 1979.....	30
2.4. Quarta etapa: de 1979 fins els nostres dies.....	32
2.5. Comentari a aquestes dates i dades.....	34
2.6. Un apunt final.....	36
3. LA MÚSICA (per Pilar López Arcos i Josep Crivillé i Bargalló).....	38
3.1 Les melodies de la Dansa i del Ball del Ciri de Castellterçol (per Pilar López Arcos)	38
3.1.1. Les melodies de la Dansa.....	38
3.1.2. Anàlisi comparativa de les melodies de la dansa de Castellterçol que també es troben en altres danses vallesanes.	41
3.1.3. Les melodies del Ball del Ciri.	43
3.1.4. Anàlisi comparativa de les melodies del Ball del Ciri de Castellterçol amb altres balls del ciri del bisbat de Vic.....	44
3.2. Les diferents partitures de la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol (per Josep Crivillé i Bargalló).....	45
3.2.1. Papers d'Agnès Armengol de Badia	45
3.2.2. Ball del Ciri i Dansa Catalana. Antics balls populars de la insigne vila de Castellterçol. Francesc Brunet i Recasens (1861-1939).....	48
3.2.3. Materials Procedents de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC).....	49
3.2.3.1. Dansa de Castellterçol per a Banda. Enric Vigo.....	49
3.2.3.2. La Dansa de Castelltersol per a Trio de corda. Enric Vigo.....	49
3.2.3.3. Dansa de Castelltersol per a piano. Joan Bonastre i Vilà	50

3.2.4. Ball del Ciri, Dansa Catalana per a piano. Eusebi Guiteras	53
3.2.5. Dansa i Ball del Ciri. Frederic Mompou (1918 i 1928)	53
3.2.6. Dansa de Castellterçol per a piano. Ramon Aramon i Serra	55
3.2.7. Dansa de Castellterçol per a piano. Josep Font Sabaté	55
3.2.8. Ball del Ciri i Dansa de Castellterçol. Joaquim Serra i Corominas	56
- versió per a cobla (1945 – 1947).....	56
-versió per a cor, Manuel Oltra (1977).....	56
3.2.9. La Dansa de Castellterçol d'Ezequiel Martín i Rovira	57
4. COREOGRAFIA (per Pilar López Arcos)	59
4.1. Consideracions prèvies. Agnès Armengol i Altayó	61
4.2. La restauració de la dansa i el Ball del Ciri. Agnès Armengol i Castellterçol.	65
4.3. La Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol abans d'Agnès Armengol: Manuel Milà i Fontanals	69
4.4. Notícies referents a l'any de la restauració d'ambdues danses.....	73
4.5. La dansa de Castellterçol.	76
4.5.1. Un apunt sobre les “suites de danses”	80
4.5.2. Els noms de les diferents parts de “la Dansa de Castellterçol”.	81
4.5.3. La coreografia de “la Dansa de Castellterçol” en el moment de la restauració realitzada per Agnès Armengol i Altayó.	84
4.5.4. Punts de connexió amb altres danses catalanes tipus <i>suite</i> : l'Entrada de Ball de Caldes de Montbui, el Ball de Gitanes del Vallès, l'Espolsada del Vallès.	87
4.5.5. A manera de fulls esparsos: el territori, els senyors territorials de Catalunya, els mestres de dansa	93
4.5.6. Com a conclusió	98
4.6. El Ball del Ciri de Castellterçol	98
4.6.1. Manuel Milà i Fontanals i el Ball del Ciri de Castellterçol.....	104
4.6.2. Agnès Armengol i el Ball del Ciri de Castellterçol	105
4.6.3. El Ball del Ciri a través del text d'Agnès Armengol	107
4.6.4. El Ball del Ciri que vàrem veure els anys 2003 i 2015.....	109
5. EL VESTUARI DEL BALL DEL CIRI I LA DANSA DE CASTELLTERÇOL (per Pilar López Arcos)	111
6. ANNEX	118
Nota a l'annex	118
6.1. Papers d'Enric Vigo sobre la Dansa de Castellterçol a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya: rondalla vinculada a Castellterçol	118
6.2. La dansa de Castellterçol a Londres l'any 1935.	121
6.3. Textos de diversos autors sobre aspectes coreogràfics de la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol.	123
6.3.1. Manuel Milà i Fontanals (1895): Orígenes del teatro catalán - capítol IV - Danzas.	123
6.3.2. Francesc Pujol. Revista musical catalana. Any I - núm. 3. Març de 1904.	124
6.3.3. Joan Rigall – 1921. Butlletí de l'Esbart Folklore de Catalunya.....	125

6.3.4. Joan Amades: Obra del Cançoner Popular de Catalunya, concurs 1924.....	127
6.3.5. Ramon Aramon i Serra – 1927. La sardana popular - any I, n. 3.	129
6.3.6. Ramon Aramon i Serra – 1928. La “danza” et la danse du cierge de Castelltersol,	132
6.3.7. Aureli Capmany – 1934: Folklore y costumbres de España.....	133
6.3.8. Aureli Capmany – 1948: <i>El ball i la dansa popular a Catalunya</i>	134
6.4. Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Partitura de la “Dansa de Bell.lloc” / “Espolsada de Marata”. Francesc Pujol	136
6.5. La dansa de Castellterçol. Treball realitzat per Manuel Cubeles i Lluís Moreno. Esbart Verdaguer.....	137
6.6. Aproximació als grups instrumentals.....	
6.7. Referències i adjectius sobre la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol	143
Bibliografia.....	147
Discografia	149
Hemeroteca.....	149
Pàgines web consultades	149
Arxius i fons consultats	149
Agraïments.....	150
PECES MUSICALS	151
1. <i>Dansa, Sardana i Pavanès</i> . Agnès Armengol i Altayó.	154
2. <i>Ball del Ciri</i> . Agnès Armengol i Altayó.	157
3. <i>Fragments a 2 veus del Ball del Ciri i Dansa Catalana</i> . Agnès Armengol i Altayó	159
4. <i>Ball del Ciri i Dansa Catalana</i> per a piano. Francesc Brunet i Recasens.	162
5. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a Banda. Anònim. Materials d'Enric Vigo i Rabassa (OCPC).	168
6. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a Trio de corda. Anònim. Materials d'Enric Vigo i Rabassa (OCPC).	180
7. <i>Ball del ciri</i> per a piano. Anònim. Materials d'Enric Vigo i Rabassa (OCPC)	184
8. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a piano. Joan Bonastre i Vilà.	185
9. <i>Ball del Ciri i Dansa Catalana</i> per a conjunt instrumental d'onze músics. Eusebi Guiteras i Riu.	190
10. <i>Ball del Ciri i Dansa Catalana</i> per a 2 veus i piano. Eusebi Guiteras i Riu.	209
11. <i>Cançó i dansa</i> , núm. 1. Frederic Mompou Dencausse.	213
12. <i>Cançó i dansa</i> , núm. 4. Frederic Mompou Dencausse.	217
13. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a veu i piano. Ramon Aramon i Serra.	222
14. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a piano. Josep Font Sabaté.	228
15. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a cobla. Josep Font Sabaté.	232
16. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a cobla. Joaquim Serra i Coromines.	261
17. <i>Ball del Ciri</i> per a cobla i timbales. Joaquim Serra i Coromines.	278
18. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a orquestra de cambra. Joaquim Serra i Coromines.	297
19. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a orquestra. Joaquim Serra i Coromines.	308
20. <i>Dansa de Castellterçol</i> per a cor i piano. Joaquim Serra i Manuel Oltra.	322
21. <i>La Dansa de Castellterçol</i> per a piano. Ezequiel Martín i Rovira.	330

Introducció

L'encàrrec de fer un estudi sobre la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol se'n va fer l'any 2003 per part de l'ajuntament d'aquesta vila a l'Associació de Recerca Etnomusicològica (ARE)¹. Eren temps en què començaven a ser habituals les monografies més o menys voluminoses sobre balls i danses populars patrocinades per la mateixa població.² El projecte ha estat molt més llarg del previst. D'entrada no podíem preveure –tot i que ho sospitàvem– la fondària i extensió que l'apropament a aquesta dansa i ball implicava. Finalment surt al carrer el producte acabat, cosa que és motiu d'alegria, i ens agradaria que fos una bona contribució al coneixement d'aquest ric patrimoni immaterial.

És una obra complexa que demana una presentació. Conté un llibre il·lustrat i un producte audiovisual. Ha estat un projecte d'equip en què, a part els treballs individuals especificats a cada capítol, han intervingut diferents grups professionals. El llibre pròpiament dit el trobarem dividit en cinc apartats i un annex: 1) Castellterçol i el seu context; 2) Cronologia de les dues danses; 3) La música; 4) La coreografia; 5) El vestuari, i finalment un annex amb documents diversos relacionats amb la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol. No hi manca una extensa ressenya bibliogràfica, com tampoc altres fonts documentals: hemeroteca, discografia i pàgines web.

El producte audiovisual està configurat amb els següents vídeos diferenciats un de l'altre: la Dansa, el Ball del Ciri, el Vals i l'ambient festiu de Castellterçol amb motiu de la festa major (vídeos filmats l'agost

de 2015), i d'altra banda un altre grup de vídeos on hi ha: una introducció a Castellterçol com a marc on es desenvolupen aquestes dues danses; una petita entrevista al coordinador del projecte, Ramon Vilar, el qual intenta sintetitzar totes les parts del producte audiovisual; i finalment 17 vídeos temàtics sobre diferents aspectes d'aquestes danses confeccionats a partir de les 12 entrevistes orals que es feren a diferents personatges relacionats d'una manera més o menys directa en aquest patrimoni cultural de Castellterçol.

Tot aquest conjunt de vídeos està penjat a la xarxa informàtica (*) de manera que el lector o la persona interessada els pugui visionar amb l'ordre que vulgui, ja que són independents uns dels altres.

L'elaboració del projecte ha alternat la recerca arxivística i el treball de camp. El testimoni personal ens aporta el relat més íntim de les vivències. Així ho hem vist a les entrevistes, on el que s'ha viscut no correspon sovint a la versió històrica més precisa, però en canvi són un testimoni entranyable vinculat a la tradició familiar i a allò que s'ha anat vivint any rere any. Si més no s'hi troba el pòsit del temps.

Sovint, dins l'àmbit de la cultura popular, es fa difícil trobar l'origen, la data o les circumstàncies que han vist néixer una manifestació col·lectiva com pot ser una dansa. Però, cal trobar-ho? Cal precisar tant? No és més important el fet de la seva existència, la seva continuïtat amb els seus moments de glòria i de decaïment?

1 Associació formada en aquells moments pels següents membres: Josep Crivillé i Bargalló, Glòria Ballús Casólliva, Pilar López Arcos i Ramon Vilar i Herms. L'objectiu de l'ARE és fer estudis aprofundits sobre temàtiques de música tradicional i popular.

2 En poden ser exemples: "el Ball del Paga-li Joan" de Sant Cugat del Vallès, "el Ball dels Pabordes" de Sant Joan de les Abadesses, "la Patum de Berga", "la Festa Major de Vilafranca del Penedès", "Santa Tecla de Tarragona", "el Ball de Cascavells de la Catalunya central", etc.

Text de
Ramon Vilar i Herms

1. CASTELLTERÇOL I EL SEU CONTEXT

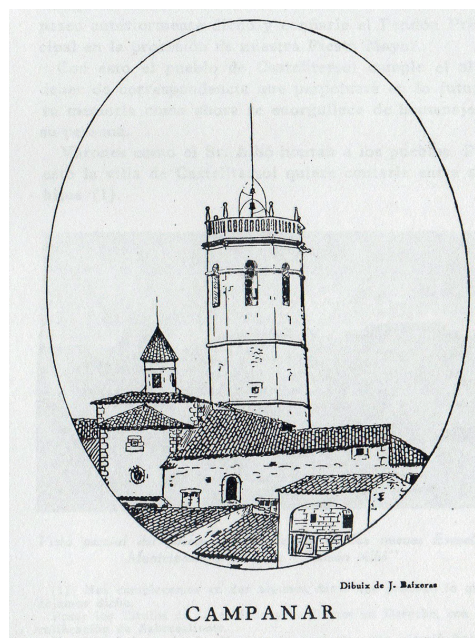
Per entendre la presència en una mateixa població de dues danses o balls populars de signe divers, com és el cas de Castellterçol, ens cal fer una aproximació al seu medi geogràfic, sociopolític i religiós, és a dir, al seu context. Només així podrem apropar-nos a la complexitat que hi ha implícita en unes manifestacions festives com són la Dansa i el Ball del Ciri, complexitat que d'entrada no es fa visible quan són executades durant la festa major a la plaça Vella plena de vilatans i forasters amatents al ritual festiu que any rere any s'acompleix davant dels seus ulls.

Plafó de benvinguda a l'entrada de Castellterçol. Foto: Ramon Vilar (2019).

1.1. Una geografia de frontera. Divisòria d'aigües

Quan abans venies per l'antiga carretera de Caldes no albiraves el campanar octogonal de Castellterçol fins ben passat Sant Quirze de Safaja, en un moment en què s'obre un paisatge artigat, enmig del bosc. Era la darrera costa, aquesta vegada planera, d'un camí tortuós i de paisatge accidentat. Ara, per la nova variant, ja des de l'altura del Mas Badó descobreixes, lluny, el campanar airós. Tota una silueta. La pujada a l'altiplà del Moianès pel cantó del Congost i del Tennes és voltada de cingles i de petites valls interiors.

Campanar de Castellterçol, dibuix de J. Baixeras.¹

¹ Programa de la Festa Major de 1929.

Text de
Ramon Vilar i Herms

2. CRONOLOGIA DE LES DUES DANSES: DE BALLS POPULARS A BALLS AMB RECONeixEMENT CULTURAL¹

Entre tots els balls i danses de Catalunya, crida l'atenció el reconeixement cultural que s'atribueix als de Castellterçol: la Dansa i el Ball del Ciri. ¿Què tenen aquests balls que no tinguin els altres? ¿Què ha fet que uns balls populars locals assolissin un cert estatus de representativitat? Des de finals del segle XIX fins als nostres dies, un seguit de circumstàncies han convergit per a que aquestes manifestacions col·lectives tinguessin un plus cultural identificatiu.

Sant Julià d'Uixols, pregària amb les relíquies dels Sants Màrtirs. Pintura de Marià Colomer a la parròquia de Castellterçol. Arxiu Joan Capdevila i Oller.

Una manera de veure aquest reconeixement cultural és apropant-nos a la història d'aquests balls tot observant i comentant algunes dates significatives. D'entrada hem d'observar un itinerari inicial diferent entre la Dansa i el Ball del Ciri.

En primer lloc hem de remarcar que el Ball del Ciri és un ball de canvi d'administradors de l'altar dels sants màrtirs copatrons, als quals és dedicada la festa major d'estiu. En aquest sentit cal fer esment de la influència que tingué a tot Catalunya el concili de Trento (1545-1563) quant el culte a les relíquies. Les disposicions d'aquest concili tant intenten posar ordre a aquest culte, que durant l'època medieval havia estat abusiu, com, a la vegada, el fomenten, però amb unes noves directrius.² Segui com sigui, als segles XVI i XVII arriben a moltes parròquies del país relíquies noves de sants màrtirs, les quals seran objecte d'un culte important i motiu d'una festa significativa, la qual coincidirà amb la festa major. Les relíquies dels sants Víctor i companys màrtirs arriben a Castellterçol procedents de Montserrat (1660) i un altre grup de relíquies venen des de Barcelona (1661). Aquest conjunt de relíquies era traslladat en processó a l'ermita de Sant Julià d'Uixols en temps de grans seques, escena que va quedar reflectida a les pintures de l'altar dels sants màrtirs.³ Sembla que a mitjans del segle XVII ja hi havia un altar dedicat als Sants Màrtirs a la parròquia, i que el 1806 els administradors d'aquesta capella encarregaren les pintures del cam-

¹ Aquest apartat va ser presentat de manera abreujada a la Jornada d'Estudis sobre les danses del Moianès de l'any 2010 a Moià i publicat en format d'article a la revista *Modilianum* del mateix any.

² A la sessió n. 25 del concili de Trento, celebrada entre el 3 i el 4 de desembre de 1563, es mana als bisbes que "instrueixin amb exactitud els fidels abans de tot en la invocació i veneració dels sants, a honorar les relíquies i a fer ús legítim de les imatges, desterrant-ne la superstició i foragitant qualsevol guany sòrdid, etc."

³ PLADEVALL i FONT, Antoni. *Castellterçol, història de la vila i del seu terme*. EUMO / Ajuntament de Castellterçol, Vic, 1991, p. 251-257.

Textos de
Pilar López Arcos
Josep Crivillé i Bargalló

3.1 Les melodies de la Dansa i del Ball del Ciri de Castellterçol

Comentari musical per
 Pilar López Arcos

*d'estructura correcta
 y ab sa melodia d'aire
 melangiós*

Josep Masó i Goula, parlant de la Dansa de Castellterçol

3.1.1. Les melodies de la Dansa.

Les melodies que configuren la Dansa de Castellterçol s'estructuren a manera de “suite”, un terme que en música destinada a la dansa té relació amb els diversos temps (“tempo”), tipus de compàs i caràcter de les diverses danses que la configuren.

Considerem que la Dansa de Castellterçol formaria part d'aquesta forma musical i de dansa anomenada “suite”, ja que hi trobem melodies en compàs ternari, binari compost i binari simple, i també diversitat de passes i punts que delimiten els temps i caràcter musical per a què sigui possible la seva execució.

Evidentment, la Dansa de Castellterçol no té res a veure amb les primeres *suites* de danses del Renaixement i el Barroc (segles XVI i XVII), però sí que manté un cert vincle amb aquestes dins l'àmbit de la música i la dansa popular a Catalunya.

Així doncs, hi trobem el *passeig* i la *dansa*, en compàs

3. LA MÚSICA

ternari, amb el “tempo” propici per caminar amb presència, senyorívolament, així com per realitzar amb comoditat les primeres evolucions coreogràfiques; la *sardana* (o *ball rodó*), de caràcter més alegre però sense saltar, amb compàs binari compost; les denominades *pavanes*, a compàs binari simple, que haurien d'adquirir (com veurem al parlar de la coreografia) petites variacions de “tempo”, ja sigui per executar les denominades *espolsadetes* o bé la *cadena*.

Un altre element que cal tenir present és que les melodies populars “viatgen”,¹ van d'un lloc a un altre, i s'amaren de la personalitat de les poblacions que les acullen, i les emmotllen a la seva idiosincràsia. El mateix passa amb les passes i punts de la dansa popular. És per això que diverses de les parts musicals de la Dansa de Castellterçol, les trobem formant part d'altres danses de poblacions properes.

La que es considera la melodia “antiga”² del *passeig* i de la part anomenada *dansa*, la trobem formant part de l'Entrada de Ball de Caldes de Montbui i dels antics balls de gitanes, que tenien lloc per Carnaval, quan encara els balls de gitanes es ballaven amb l'acompanyament de melodies tradicionals catalanes, com també es troba al Ball de la Filada de Sant Feliu de Codines.

La melodia “moderna”³ que, a partir d'Agnès Armengol, s'assigna per aquestes parts, és la que té un aire de “masurca”, la qual formava part del ball de l'espolsada, que es ballava -ens centrem en el període començat entre finals del segle XIX i principis del XX- per

1 Tal com comenta PUJOL i PONS, Francesc, a “El vol d'una cançó”. *Revista Musical Catalana*, any XXVII, febrer de 1930, n. 314. Conferència donada al Palau de la Música Catalana el 17 de novembre de 1929, amb la col·laboració d'Andreua Fornells de Sayós (soprano), Joan Sayós (baríton), i Joan Gibert Camins (pianista).

2 Vegeu: PUJOL i PONS, Francesc, *Revista Musical Catalana*, març de 1904, n. 1, p. 52-54; MASPONS i CAMARASA, Jaume i MASÓ i GOULA, Josep, *El ball de les Gitanes en el Vallès*. Conferència donada al Centre Excursionista de Catalunya el 25 de juliol de 1906. Barcelona 1907, p. 31 i 33. Sobre aquest tema vegeu també el capítol 5 d'aquest llibre que parla sobre la coreografia, apartat 5.2.

3 Vegeu la mateixa referència de la nota anterior.

Text de
Pilar López Arcos

4. COREOGRAFIA

“CADA NACIÓ PENSA COM PARLA I PARLA COM PENSA.”¹

Comencem aquest capítol encapçalant-lo amb una frase escrita per un fill il·lustre de Castellterçol, fundador i president que fou de la Mancomunitat de Catalunya, que va viure en l'època en què la Dansa i el Ball del Ciri d'aquesta vila iniciaren la seva pròpia renaixença: Enric Prat de la Riba.² En el seu llibre *“La nacionalitat catalana”*, en parlar sobre la llengua en el capítol dedicat a “la idea de nacionalitat”, diu el següent: “Per conèixer un poble s’ha de posseir la seva llengua; per apreciar la seva literatura s’ha de conèixer la llengua en què està escrita. Cada nació pensa com parla i parla com pensa”.³

Creiem que cal centrar el context històric en què s’enquadra la restauració de les dues manifestacions etnecoreogràfiques que tractem, i que es produeix en uns moments cabdals de recuperació de la llengua i la literatura catalanes, i que es va desenvolupant al llarg de la segona meitat del segle XIX, dins el marc de l’anomenada Renaixença.

L’accent, el ritme, la sonoritat, l’entonació i fins la velocitat de la pronúncia d’una llengua -amb les seves variants dialectals i subdialectals-, incideixen

directament en les diferents formes melòdiques i rítmiques que pot adquirir la cançó que neix directament del poble, que neix espontàniament d’aquelles persones sense coneixements tècnics musicals. Centrant-nos en la Catalunya estricta, sense anar més lluny, en tenim exemples palpables en les variants dialectals, subdialectals i parlars que es poden trobar al territori, els quals han incidit i incideixen en la personalitat i varietat de la nostra cançó i música tradicionals. Així doncs, tenint en compte el binomi llengua i música, no són iguals les cançons de bressol o les d’infantesa de les comarques tarragonines que les de les terres de l’Empordà; o les melodies de les cançons de Nadal del Priorat i les del Pallars Sobirà, per posar dos petits exemples. Encara que, quan parlem de música tradicional, hem de tenir present que les melodies “volen”,⁴ van d’una banda a l’altra, i encara més en l’actualitat, en què el fenomen de la globalització també hi deixa marca. Però una mateixa melodia d’una cançó tradicional pot resultar “diferent” segons la llengua en què es canti.

Enllaçant amb el que acabem d’exposar, cal no oblidar que la dansa, també la tradicional -sigui d’on sigui-, és un llenguatge que empra el cos humà com a mitjà d’expressió. Centrant-nos en la dansa tradicional -acompanyada gairebé sempre del fet mu-

1 PRAT DE LA RIBA, Enric, *La nacionalitat catalana*, capítol VI, “La idea de nacionalitat: la llengua”, p. 76. Ed. 62 - La Caixa, 1978, dins la col·lecció “Les millors obres de la literatura catalana”. *La nacionalitat catalana* fou publicada l’any 1906. Una part, concretament els capítols V, VI i VII, ja s’havien donat a conèixer l’any 1897 -just l’any de la intervenció d’Agnès Armengol en la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol-, amb motiu d’unes conferències que Prat de la Riba va donar a l’Ateneu Barcelonès (vegeu de la publicació esmentada: p. 11, nota sobre l’edició).

2 Castellterçol 1870-1917. Impulsor i creador de la Mancomunitat de Catalunya, de la qual va ser president del 1914 al 1917.

3 PRAT DE LA RIBA, Enric, obra citada, p. 76.

4 PUJOL i PONS, Francesc. “El vol d’una cançó”, *Revista Musical Catalana*, any XXVII - febrer de 1930, n. 314. Conferència donada al Palau de la Música Catalana el 17 de novembre de 1929, amb la col·laboració d’Andreua Fornells de Sayós (soprano), Joan Sayós (baríton) i Joan Gibert Camins (pianista).

Text de
Pilar López Arcos

*El barret negre que volti alegre,
la mantellina que prengui el vol.*
Agnès Armengol

El vestuari que s'ha emprat i s'empra per a executar tant la Dansa com el Ball del Ciri de Castellterçol és el mateix per a ambdues danses, i ha anat variant al llarg dels anys.

Podríem dir que, tant per les fotografies a les quals hem tingut accés, com pel que ens han manifestat al respecte els nostres entrevistats, el vestuari ha estat, des de la restauració efectuada per Agnès Armengol fins bona part del segle XX, una mena d'aparador de la moda del moment, juntament amb la presència de dos elements fonamentals: la mantellina, sempre "al vol" en les noies, i el barret de copa alta en els homes. Tot i així, hi ha hagut algunes excepcions, tal com veurem al llarg d'aquest capítol.

És interessant veure, en el cas de les noies, les diverses llargades de les faldilles o vestits –que van des de la llargada fins als peus, passant per la mitja cama i arribant a la faldilla arran de genoll durant alguns anys de la dècada del 1960, i els diversos models segons l'època. En el cas dels homes, el tradicional vestit amb jaqueta i pantaló llarg, camisa blanca i corbata o llacet, ha estat una constant en la qual es poden observar com el tall i la forma van canviant seguint els dictats de la moda.

També hi ha hagut èpoques en què es va emprar el que coneixem com a "vestit típic català", que és el que han utilitzat i utilitzen els esbarts dansaires –actualment, depenent del tipus de dansa que executin–. Un vestit típic que, més enllà del model més estandaritzat, té una riquesa i varietat a vegades poc

5. EL VESTUARI DEL BALL DEL CIRI I LA DANSA DE CASTELLTERÇOL

coneguda. A Castellterçol, s'usa per primera vegada l'any 1933 per a ballar la seva Dansa i el seu Ball del Ciri. Sembla que a causa de la presència d'Esquerra Republicana al consistori castellterçolenc. Més endavant, a finals dels anys seixanta i principis de la dècada del 1970, quan l'esbart Rosa d'Abril començà a intervenir en l'execució d'ambdues danses, ho fa amb el vestuari tradicional català de l'esbart, tot i que més endavant es faran uns vestits nous a càrrec de l'ajuntament, seguint també el model del vestit tradicional típic català.

El darrer canvi fou l'any 2004, amb un vestuari dissenyat per Josep Ahumada Vilalta, inspirant-se en la moda de finals de segle XIX i principis del XX.

Veiem-ho com a resum en les següents fotografies:

Any 1897. Any de la restauració de les danses, efectuada per Agnès Armengol. La fotografia mostra el

Any 1897. Fotografia procedent de l'Arxiu Històric de Sabadell.

Fotografia procedent de l'arxiu Joan Bial i Serra.⁹

Hi va haver una segona reforma de vestuari, seguint encara el patró del vestuari típic tradicional. Aquest era el vestuari que encara es portava l'any 2003, el primer any que el nostre equip va pujar a Castellterçol a enregistrar la Dansa i el Ball del Ciri.

Any 2003. Fotografia realitzada per Sebastià Plans.

Any 2003. Fotografia realitzada per Glòria Ballús.

La Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol

La senyora Enriqueta Mercader, una de les nostres entrevistades ens va comentar: “[...] els vestits que s’han portat fins ara els vàrem estrenar nosaltres també. O sigui, el sastre Llorenç ens va fer anar a Barcelona, ens va prendre les mides a cada un de nosaltres, i els vestits passats porten el nostre nom, o sigui, els que vàrem estrenar nosaltres”.

L'any 2003, el Consell Municipal de la Dansa i el Ball del Ciri decideix fer un nou vestuari. El dissenyador en fou Josep Ahumada Vilalta, qui es va inspirar en la moda de finals del segle XIX i principis del segle XX. S'inaugurà l'any 2004.

Totes les persones que vàrem entrevistar coincidiren en dir-nos que els homes anaven amb el seu vestit o *trajo* de festa, mentre que els barrets de copa eren propietat de l'ajuntament –segons ens va manifestar el senyor Domènec Miró. D'altra banda, la senyora Dolors Castells ens deia: “Sempre s’havia anat amb *trajo* normal. El que anava blau marí, el que anava negre, el que anava gris o marró”.

⁹ Fotografies procedent de l'Arxiu Joan Bial i Serra, depositat a la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

6. ANNEX

A continuació donem a conèixer tota una sèrie d'articles i escrits diversos relacionats amb la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol. Hem triat els escrits corresponents a la documentació consultada de procedència més antiga, i la que hem considerat més rellevant en el sentit d'aportacions no prou o gens conegudes, des de Manuel Milà i Fontanals fins a l'Esbart Verdaguer.

La seva procedència és, doncs, diversa. Alguns ja varen sortir publicats en el seu moment. També hi hem incorporat una rondalla que creiem que no ha estat publicada i que es troba en una de les carpetes de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

D'altra banda, s'ha ampliat amb noves dades la notícia de l'anada a Londres de l'Esbart Folklore de Catalunya l'any 1935, per a participar en un congrés de danses tradicionals, on es va ballar la Dansa de Castellterçol.

Acabem amb materials inèdits de l'Esbart Verdaguer (1a etapa, 1948-1953), concretament amb un treball realitzat per Manuel Cubeles –director coreogràfic– juntament amb Lluís Moreno –director musical– que de ben segur anava destinat com a estudi i documentació a l'Obra del Ballet Popular, institució creada dins el clos de l'Esbart Verdaguer a semblança –però dins el món de la dansa tradicional catalana– del que havia

estat l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Creiem que és interessant la minuciosa descripció coreogràfica que es fa de la Dansa de Castellterçol. Val a dir que la documentació que ens ha arribat és incompleta, dissortadament no hi ha els gràfics que haurien d'acompanyar les explicacions coreogràfiques.

6.1. Papers d'Enric Vigo sobre la Dansa de Castellterçol a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, sèrie B-130(15), p. 67 i següents.

Rondalla sobre Castellterçol.¹

“Val més Castellterçol i Castellneró que tota la hisenda d'Aragó”: aquest és un antiquíssim dicho [sic] que corria per la gent vella de l'alt Pallars i que prou jo els hi havia sentit pronunciar a més de quatre quan jo tenia poquets anys i hasta els hi havia sentit contar algunes coses que es referien a les èpoques en que la gent tenia una verdadera creença amb l'art de l'encantament. Entre les tals coses que jo les havia sentit explicar vaig a referir-ne una que la recordo molt bé i que l'havia sentit explicar moltes vegades a l'hivern a la vora del foc i que es referia a Castellterçol i Castellneró.

En aquest últim lloc diu que existia un forat a on dins del seu interior hi havia uns tresors immensos d'una valia insuperable i fins una noia vestida de blanc amb hermosa mantellina brodada d'or i pedreria, i que

1. Avís al lector. Cal dir que el mateix any de l'edició d'aquesta obra sobre *La Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol* –setembre de 2020–, s'ha publicat en el mes d'abril de l'any en curs el següent volum:

Enric Vigo i Rabasa, Records de les danses antigues de la meua terra, a cura d'Ignasi Ros Fontana i Anaís Falcó Ibàñez. Biblioteca Ramon Violant i Simorra 7. Ecomuseu de les Valls d'Àneu. Edicions Garcineu. Tremp, 2020.

En aquesta obra s'hi transcriu, a la pàgina 285, la partitura de la *Dansa de Castellterçol* harmonitzada per Joan Bonastre i Vilà, com també el text d'aquesta rondalla com a explicació de les diferents parts de la Dansa. A causa de la simultaneïtat de la publicació d'ambdues publicacions i per desconeixement mutu d'aquests projectes, s'ha de dir que la transcripció d'aquest text no és del tot coincident en les dues obres.

Peces musicals

SUMARI DE LES PARTITURES
sobre la Dansa i el Ball del Ciri de Castellterçol

Ordre	Títol	Autor aranjament	Dates autor	Autor del text	Dates autor aranjament	Formació	Instruments	Font
1	Dansa, Sardana, Pavana	Música d'origen popular	1852-1934	Agnès Armengol de Badia	1852-1934		Veu sola	Ajuntament de Castellterçol
2	Ball del Ciri	Música d'origen popular	1852-1934	Agnès Armengol de Badia	1852-1934		Veu sola	Ajuntament de Castellterçol
3	Fragments a 2 veus del Ball del Ciri i Dansa catalana	Agnès Armengol de Badia	1853-1934	Agnès Armengol de Badia	1852-1934		2 veus	Ajuntament de Castellterçol
4	Ball del Ciri i Dansa catalana	Francesc Brunet i Recasens	1861-1939	Agnès Armengol de Badia	1852-1934		Piano sol	Any d'edició 1907 Autoedició
5	Dansa de Castellterçol	Anònim. Materials d'Enric Vígó i Rabassa	1865-1926			Banda		Obra del Cançoner Popular de Catalunya
6	Dansa de Castellterçol	Anònim. Materials d'Enric Vígó i Rabassa	1865-1926			Trio de corda	Violí, Violoncel i contrabaix	Obra del Cançoner Popular de Catalunya
7	Ball del ciri	Materials d'Enric Vígó i Rabassa	1865-1925				Piano sol	Obra del Cançoner Popular de Catalunya
8	Dansa de Castellterçol	Joan Bonastre i Vilà (materials d'Enric Vígó)	1884-1939				Piano sol	Obra del Cançoner Popular de Catalunya
9	Ball del Ciri, Dansa catalana, Sardana	Eusebi Guiteras i Riu	1861-1919			Orquestra d'onze músics		Ajuntament de Castellterçol
10	Ball del ciri	Eusebi Guiteras i Riu	1861-1919	Agnès Armengol de Badia	1852-1934	Duo	Veu i piano	Ajuntament de Castellterçol
11	Canço i Dansa n. 1	Frederic Mompou	1893-1987				Piano sol	Unión Musical Española de Barcelona S.A.
12	Cançó i Dansa n. 4	Frederic Mompou	1893-1987				Piano sol	Éditions Salavert, París. EAS 20342
13	Dansa de Castellterçol	Ramon Aramon i Serra	1907-2000	Agnès Armengol de Badia	1852-1934	Duo	Veu i piano	La Sardana Popular, Any I, núm. 5

Respecteu la feina dels autors i dels editors. Fotocopiar o escanejar les partitures sense permís és il·legal, si no és després d'haver adquirit un exemplar i per a ús exclusivament individual i privat.

14	Dansa de Castellterçol	Josep Font Sabaté	1903-1964				Piano sol	Ballets Populars Catalans Autoedició
15	Dansa de Castellterçol	Josep Font Sabaté				Cobla		Arxiu Josep Crivillé
16	Dansa de Castellterçol	Joaquim Serra i Corominas	1907-1957			Cobla		Arxiu Pilar López Arcos
17	Ball del Ciri	Joaquim Serra i Corominas	1907-1957			Cobla i timbales		Arxiu Pilar López Arcos
18	Dansa de Castellterçol	Joaquim Serra i Corominas	1907-1957			Orquestra de cambra		Arxiu família de Joaquim Serra
19	Dansa de Castellterçol	Joaquim Serra i Corominas	1907-1957			Orquestra de 39 instruments		Arxiu família de Joaquim Serra
20	Dansa de Castellterçol	Manuel Oltra i Ferrer Joaquim Serra i Corominas	1922-2015 1907-1957	Agnès Armengol de Badia	1852-1934	Cor mixt a 4 veus i piano		Federació Catalana d'Entitats Corals, 2000
21	La Dansa de Castellterçol	Ezequiel Martín i Rovira	1887-1963				Piano sol	Danzas Populares, Litografia "Marvent" Barcelona 1954

5. Dansa de Castellterçol

per a banda

Anònim. Materials d'Enric Vigo i Rabassa
(1865 - 1926)

Sheet music for the band arrangement of "5. Dansa de Castellterçol". The score is written for a 7-piece band in 3/4 time, with a key signature of one sharp (F#). The instruments are: Clarinet I in Bb, Clarinet II in Bb, Cornet I in Bb, Cornet II in Bb, Trombone I in C, Trombone II in C, Fagot in C, and Contrabass.

The score is divided into two systems. The first system covers measures 1 through 5, and the second system covers measures 6 through 10. The music features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The Clarinet I and II parts have a melodic line, while the Trombone I and II parts have a more rhythmic, bass-like line. The Fagot and Contrabass parts provide a steady bass line. The Cornet parts are mostly rests.

Measure numbers 6, 1, and 2 are indicated above the first staff of the second system. The score includes repeat signs and a double bar line at the end of the second system.

¹ Materials d'Enric Vigo i Rabassa entregats a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC). Volum IV, Fascicle 1/B-36.

11. Cançó i dansa núm. 1

(Populars)

(La filla del Carmesí i La Dansa de Castellterçol)

Frederic Mompou Dencausse
(1893 - 1987)

(+) Cada nota porta el seu accidental.

15. Dansa de Castellterçol

per a cobla

Josep Font Sabaté (1903 - 1964)
(harm. i instrum. per a cobla)

Flabiol

Tible I en Fa

Tible II en Fa

Tenora I en Sib

Tenora II en Sib

Trompeta I en Sib

Trompeta II en Sib

Trombó en Do

Fiscorn I en Do

Fiscorn II en Do

Contrabaix

mf

mf

mf

mf

mf

mf

mf

mf

mf

mf

18. Dansa de Castellterçol

per a orquestra de cambra

Joaquim Serra i Coromines
(1907-1957)

Allegretto

Flauta *p* *expressiu*

Oboè *p* *expressiu*

Clarinet I en Si^b *p* *espress.* *mf*

Clarinet II en Si^b *p* *espress.*

Fagot *p*

Allegretto

Trompa en Fa

Trompeta I en Do *p* *expressiu*

Trompeta II en Do *p*

Trombó *p*

Fa - Do

Timbals

Triangle

Caixa

Tamburo

Allegretto

Violí I A *p* *expressiu*

Violí I B *p* *expressiu*

Violí I C *p* *expressiu*

Violí II *p*

Viola *p*

Violoncel *pizz.* *p*

Contrabaix *p*